

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ (*)

Τάχα πώς υποδεχτήκε ὁ τύπος καὶ ἡ κοινωνία τὸ φανέρωμα τοῦ Ψυχάρη στὰ χρόνια ἐκεῖνα; Μέσα στὸ σκοτάδι τὸ πηχτὸ ποῦ βασιλεῦε, ποιά ἐντύπωση νὰ ἔκαμε τὸ καινούριο φῶς; Μὲ τί τρόπο τάχα ἡ νεοελληνικὴ σκέψη ἀντίκρουσε τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοτικῆς μας;

Βέβαια τὴ σημαία τῆς γλωσσικῆς μεταρρύθμισης τὴν εἶχαν ἀπὸ χρόνια σηκώσει τὰ Ἐφτάνησα. Κατόπι ἀπὸ τὴν ποίηση, ποῦ καθιερώθηκε μὲ τὸ Σολωμὸ καὶ τὸ Βαλαωρίτη, ἦρθε ὁ πεζὸς λόγος μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ Πολυλά, τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Κονεμένου.

Κ' ἐδῶ στὴν Ἀθήνα οἱ διαμαρτυρίες ποῦ ἀκουγόντανε γιὰ τὴ μανία ποῦ εἶχανε οἱ Κοντικοὶ νὰ ἐξαρχαῖσσουν τὴ γλώσσα, μὲ πρῶτο ἐνάντιο πολεμιστὴ τὸν καθαρευουσιάνο μολαταῦτα Βερναρδάκη, προετοιμάζανε τὸ δρόμο.

Στις 18 Ἰουλίου 1888 κυκλοφόρησε τὸ «Ταξίδι». Τὴν ἄλλη μέρα στίς 19, ἡ ἔφημερίδα «Ἀκρόπολη» τύπωσε πρωτοσέλιδα ἓνα κεφάλαιο τοῦ «Ταξιδιοῦ» καὶ τὸν Πρόλογο, συνοδεύοντάς τα μὲ τὴν ἀκόλουθη σημείωση: «Τὸ ταξίδι μου». «Βιβλιάριον ἀνέλπιστον, ἐκσφενδονισθὲν εἰς τὸν ὀρίζοντά μας χθὲς αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν καταστημάτων τοῦ βιβλιοπώλου καὶ ἐκδότου Σ. Κ. Βλαστοῦ. Τὸ ἔγραψεν ὁ κ. Ψυχάρης, ὁ ἐν Γαλλίᾳ καθηγητὴς, γαμβρὸς δ' ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ περιωνύμου Ρενάν. Εἶναι γραμμένον εἰς γλῶσσαν ἐθνικὴν ἅς εἰπωμεν διὰ νὰ μὴ εἰπωμεν δημῶδη, καὶ ἐγράφη μᾶλλον ὅπως γραφῆ ὡς ἐγράφη ἢ διὰ νὰ γίνουιν γνωστὰ ὅσα ἐν τῷ οὕτω γραφέντι βιβλίῳ ἐκτίθενται. Καὶ ὁμῶς εἶναι λαμπρὸν ἔργον. Τολμηρὸν καὶ διὰ τὸ ὕφος καὶ διὰ τὰς ἰδέας. Διὰ μιᾶς ὁ συγγραφεὺς του καθίσταται ἀγαπητότατος εἰς τοὺς ἀναγνώστας. Τὸ διατὶ τὸ ζεύρει ὁ συγγραφεὺς, δύνανται δὲ νὰ τὸ ἐνοήσουν καὶ μόνοι των οἱ ἀναγνώσται.»

Ἡ «Ἐφημερίς» τοῦ Κορομηλά, μὲ τίτλο τὸ «Ἐπαναστατικὸν βιβλίον τοῦ κ. Ψυχάρη», ἀνάγγειλε στὸ δημόσιο τὴν ἐκδοσὴ του. «... Ὁ κ. Ψυχάρης ἀνήκει εἰς τὸ εὐ-

ἀριθμον ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐνεργητικὸν κόμμα τὸ ἐξ ἀλλογενῶν καὶ ὁμοεθνῶν λογίων ἀποτελούμενον, οἵτινες ἐνθερμοὶ καὶ φανατικοὶ θιασῶται τῆς δημῶδους γλώσσης, καὶ μόνον αὐτῆς τὴν χρῆσιν καὶ καλλιέργειαν δοξάζοντες καὶ ὄνειροπολοῦντες ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ, ἔχουσι κεκηρυγμένον ἀδιάλλακτον πόλεμον κατὰ τῆς καλουμένης παρ' ἡμῖν καθαρευούσης, τῆς τε ὀμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης. Ὁ κ. Ψυχάρης ἐκ τῶν μᾶλλον ζηλωτῶν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ, ὑπὲρ πάντα δ' ἄλλον συστηματικῶς ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐσχημάτισε τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι τὸ κράτος τῆς δημῶδους γλώσσης πρέπει ν' ἀναγνωρισθῆ ὄχι μόνον ἐν τῇ ποιήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Ἀγαπῶν δὲ τὰ πράγματα καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς ἀκάρπους θεωρίας, ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμώσῃ τὴν δοξασίαν του ἐν τῷ βιβλίῳ, ὅπερ συνέγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως... «Τὸ Ταξίδι», προϊόν πεποιθήσεως, μελετῶν καὶ ἐνθουσιασμοῦ οὐ τοῦ τυ ὄντος, προώρισται νὰ σκανδαλίσῃ πολλοὺς, ἀλλ' εἶναι ἀξιὸν νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὴν προσοχὴν τῶν πολλῶν.»

Ἔτσι βλέπουμε τὰ πῶς σοβαρὰ, ἅς ποῦμε, ὄργανα τῆς τότε δημοσιογραφίας νὰ υποδέχονται μὲ χαρὰ καὶ κάποια κρυφὴ ἀνακοίνηση, τὴν πρώτην κατὰ τῆς δασκαλοκρατίας συστηματικὴ φωνὴ καὶ διαμαρτυρίαν. Καὶ τὸ σημαντικὸ εἶναι πῶς, τὴν ταχτικὴν τούτη ἀκολούθησε ὁ τύπος, μὲ κάπου-κάπου καμιά ἐξαίρεση, γιὰ κάμποσον καιρὸ μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ «Ταξιδιοῦ». Δὲν εἶχανε ἀκόμα μῆς στὸ χορὸ οἱ δασκάλοι, δὲν εἶχανε νιώσει τὸν κίντυνο ποῦ τοὺς περιμένε οἱ «ἐπαῖοντες», δὲν εἶχανε καταλάβει τὸ μπαρούτι ποῦ ἔκλεινε μέσα του τὸ νέο βιβλίον. Δὲ βλέπανε τὴ λάμψη τῆς ἀστραπῆς, δὲν ἀκούγανε τὴ βοὴ τοῦ κεραυνοῦ ποῦ σίμωνε. Ἀργότερα καὶ κατόπι ἦρθανε ὀπλισμένοι μὲ συκοφαντία καὶ διαστροφή νὰ χτυπήσουν, νὰ φωνάξουν, νὰ παρασύρουν τὸ πλῆθος σὲ ζητήματα πατρίδας καὶ θρησκείας. Κ' ἔτσι θὰ δοῦμε τὸ δημοσιογράφο τῆς «Ἀκρόπολης» νὰ ἐναντιώνεται σὲ κατοπινὰ χρόνια στὴ διδασκαλίαν τοῦ Ψυχάρη, ὀνομαζόντάς το-

(*) Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ρήγα Γκόλφη «Φαντασία καὶ Ποίηση» ποῦ κυκλοφορεῖ προεχῶς.

νε σκολαστικό και φανατικό, μόνο και μόνο γιατί γύρευε ο άνθρωπος το πιο απλό, το πρώτο για τη γλώσσα: Γραμματική, σύστημα και κανόνα. Τότε όμως άγνος ακόμα ο Γαβριηλίδης, μαγεμένος από το νέο φως, καταχώρισε στην «Ακρόπολη» δυνατό και φλογερό άρθρο, σχολιάζοντας το νεόφαντο βιβλίο, κ' εξακολούθησε κάθε μέρα να ξανατυπώνει απαντώσα διάφορα κεφάλαια, για να μπορέσουν οι αναγνώστες του να διαβάσουν όσο το δυνατό περισσότερα κομμάτια.

«Ο τίτλος του νεοφανούς βιβλίου του έν Παρισίοις καθηγητού της Νεοελληνικής γλώσσης, αν δέν απατώμεθα, κ. Ψυχάρη, είναι όλίγον απατηλός», έγραφε ο Γαβριηλίδης. «Νομίζει τις ότι λαμβάνει εις χείρας όδοιπορικόν τι βιβλίον και τό άνοιγει με την άνησυχίαν ή μάλλον την περιέργειαν αν θά τό εύρη σοβαρόν ως πολιτικήν γεωγραφίαν τών έλληνικών σχολείων, ή τερπνόν, ως έργον τι του Γκωτιέ ή του Χάινε ή του Σουίφτ ή και του δικου μας του Λουκιανου. Τό βιβλίον βεβαίως δέν είναι μελαγχολικόν ως ή νύξ ή ως ή γεωγραφία του κ. Δήμιτσα, δέν είναι όδοιπορικόν, είναι γλωσσολογικόν. Ο κ. Ψυχάρης ήξεύρει τά χρυσόνη τά χάπια του· τά χρυσόνει μάλιστα τόσον έπιτήδεια, και όχι μόνον τά χρυσόνει καλά, αλλά και τά μελιτόνει καλλίτερα, ώστε σου φαίνονται σαν καραμέλες. Έάν ή γλωσσολογία του κ. Ψυχάρη όμοιάζε την γλωσσολογίαν του κ. Κόντου, διά μίαν αύτης σελίδα θά έχρηιαζόμεθα όλόκληρον ίσως ήμέραν, αλλά τό γλωσσολογικόν ταξίδι του κ. Ψυχάρη τό έρροφήσαμεν όλον έντός τεσσάρων ώρων! Και τάς 268 σελίδας του. Σπανίως έλληνικόν βιβλίον μάς έφάνη τόσον γλυκύ και άναψυκτικόν ως νά ήτο σιρόπιον εκ βυσίνου ή κάλλιον από φραγκοστάφυλλον... Ο κ. Ψυχάρης έχει καθαράς ιδέας· αύτή είναι ή μεγαλυτέρα του δύναμις. Ξεύρει τί ζητεί. Συγχρόνως ξεύρει και πώς νά εκφράση εκείνο τό όποιον σκέπτεται και πώς νά ζητήση εκείνο τό όποιον θέλει... Δύο ζητήματα μαστίζουν τους Έλληνας: τό άνατολικόν και τό γλωσσικόν. Τίς οίδε αν δέν είναι πεπρωμένον νά λυθούν και τά δύο μαζί συγχρόνως. Αφού μάλιστα και δύο κατακτητάς τό ελληνικόν έθνος έγνώρισε, τους Τούρκους και τους δασκάλους... Δασκάλοι και Τούρκοι άπεκτήνωσαν, έδούλωσαν, έξόντωσαν, κατέστρεψαν όσους πλείονας ήμπορούσαν Έλληνας. Εκείνοι οί κοινοί τόποι ότι «οί Λόγιοι έσωσαν την γλώσσαν και μετ' αύτης τό Έθνος» ξεύρετε τί έντύπωσιν κάμνουν άπέναντι της ιστορικής αληθείας; Την αύτην ήτις θά έγεννάτο εκ του έξης παραδόξου δικηγόρου, συνηγορούντος υπέρ πελάτου του ληστου: «Τίς οίδε, κύριοι δικαστάι, εάν ο κατηγορούμενος δέν εκλεπτε την περιουσίαν του ένάγοντος, τίς οίδε,

λέγω, εάν ο ένάγων δέν την έσπατάλα και δέν την κατέστρεφε;» Την γλώσσαν δέν την έσωσαν, ούτε οί Λόγιοι, ούτε ο κληρος. Την έσωσε τό Έθνος! ο λαός! Έάν αύτός δέν την έσωζεν, ούτε γλώσσα θά ύπήρχε, ούτε λαός... Διά τουτο οί πρώτοι άμαρτωλοί και κλέφται ήσαν οί πρώτοι επαναστάται όχι μόνον κατά τών Τούρκων, αλλά και κατά τών δασκάλων... Τό καρυσούλλι και τό δημοτικό τραγούδι εκαμαν την Ελλάδα. Χίλιοι Κόντοι εάν βαλθώσι ράχι με ράχι δέν θά δυνηθούν ποτέ ένα ψηφί νά κλονίσουν εκ της αληθείας αύτης. Τό φαλτήρι και τό Όκτωήχι τών γραματοδιδασκάλων, τό τυπικόν και τό έτυμολογικόν τών μεγάλων λογίων κατεσκεύαζον δούλους, ραγιάδες, γυναίκας, σκυλιά του δρόμου, πού με μιά βέργα διώχνεις εκατόν. Η δημόδης γλώσσα έδημιούργησε λάσια στήθη, πλάτες κοτρόνια, χέρι σίδερο, μάτι άετου, μέση δαχτυλίδι, πόδια βράχους... Κι' όταν λυτρώθηκε ή Ελλάδα «οί δασκάλοι ώρκίσθησαν πόλεμον έξοντώσεως κατά της δημόδους και επανέλαβον εκείνο πού λέγει ο άχαρκτηριστος Φιέσκης εις τό περιφημο δράμα του Σίλλερ: «Ο μαύρος εκαμε ό,τι είχε νά κάμη· ο μαύρος τώρα νά πάη στο διάβολο». Ο μαύρος ήτο ή δημοτική γλώσσα.»

Ανήμερα με τάρθρο τουτο, στην «Εφημερίδα» δημοσιεύτηκε μιά «Πινακίδα» χαραχτηριστική για τό χέρι πού την έγραψε. Είτανε του Παλαμά πού τιμούσε τότε την σύνταξη της «Εφημερίδας», και είναι γνωστή σ' όλους, όλόκληρη καθώς είναι καταχωρημένη σε άρθρο του νεώτερο για τό «Ταξίδι» πρωτοδημοσιευμένο στο «Νουμά» του 1906, και ύστερα βαλμένο στο δεύτερο τόμο του γνωστου βιβλίου του «Γράμματα». Μά μου φαίνεται και πώς μι' άλλη «Πινακίδα», στο φύλλο της 24 Ιουλίου 1888, προδίνει τό ίδιο χέρι, γραμμένη άπ' άφορμή μιάς άσέβειας, άσυνειθίστης τότε στά χρονικά του τύπου: «Δι' έφημερίδα τινά ο συγγραφεύς του πολυκρότου νυν «Ταξιδιου» είναι άπλούστατα, Ψυχάρης τις. Τό νά διαμφισβητώμεν την όρθότητα τών γλωσσολογικών δογμάτων του κ. Ψυχάρη επιβάλλεται ως καθήκον εις πάντα διαχειριζόμενον τον κάλαμον και τά έναντία φρονούντα. Αλλά τό νά άποκαλώμεν τον συγγραφέα είκοσιν ως έγγιστα τομιδίων, διευκρινούντων παντοία γλωσσολογικά, φιλολογικά, καλογολικά, μυθολογικά και ιστορικά ζητήματα, τον άκάματον εξερευνητην της μεσαιωνικής ήμών μυθολογίας και γλώσσης, κατέχοντα έδραν καθηγητου έν Παρισίοις και φέροντα οιοει τίτλον έπισημότητος άρκούντα όπως δικαιοψη την ύψηλην ήμών συγκατάβασιν, την μετά του Ρενάν κηδεσίαν, τό νά άποκαλώσι «Ψυχάρην τινά» οί άνθρωποι τών καφεείων τών ζαχαροπλαστείων και τό πολύ πολύ τών πολιτικών συλλόγων, τοιαύτην ραίε-

πιεque γύφτοι μόνον δύνανται νά ἔχωσι πρόχειρον καί ὄχι τῶν ἐφημερίδων, ἔστω καί μελανωταί.»

Πλάϊ στά φύλλα τοῦτα, τόν ἴδιο καιρό καί ἡ μικροσέλιδη «Νέα Ἐφημερίς» τοῦ Ἰωάννου Καμπούρογλου, ἔφερνε τήν ἀυστηρή της κρίση. Ξέρουμε πῶς ὁ Ἰ. Καμπούρογλος δέν εἶτανε ξένος ἀπό τή λογιότητα τῆς ἐποχῆς, καί γιά τοῦτο φανερά βλέπουμε στά γραφόμενά του νά ξεσπᾶ ἡ ἐπιρροή τοῦ δασκαλισμοῦ. Καί γιά τοῦτο ἴσα-ἴσα καταδικασμένος νά μὴν ἀληθέψη σέ τίποτα ὁ λόγος του : «Θεωροῦμεν τήν ἀπόπειραν τοῦ κ.Ψυχάρη ματαίαν, ὅταν ἡ γλῶσσα τήν ὁποίαν ὡς δημοτικήν θέλει νά εἰσαγάγῃ προφανῶς ἀποδείκνυται μᾶλλον νεκρά καί τῆς κρατούσης, στερεῖται πρό πάντων τῆς συνεκτικῆς ἐκείνης ἰδιαιτέρας δυνάμεως, ἥτις δέν δύναται εἰσεῖν νά ὑποβληθῇ εἰς κανόνας καί ὅμως εἶναι ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐκφράσει, ὁ καλλιτέχνης ὁ διαμορφῶν αὐτήν κατὰ μέτρον τῆς καλαισθησίας καί τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ... Καί ἐπὶ τέλους ἠθέλαμεν νά μάθωμεν ὁ κ. Ψυχάρης ὁμιλεῖ αὐτήν τήν γλῶσσαν, ὅπως θέλει νά τήν γράφωμεν;.. Τάς παρατηρήσεις ταύτας ποιούμεθα, τιμῶντες μὲν τήν ἐργασίαν καί τήν εὐγενῆ προσπάθειαν τοῦ διαπρεποῦς συγγραφέως, ἀλλ' ἔχοντες ἐσχηματισμένην τήν πεποίθησιν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἀποπειρῶν ὅτι δέν εἶναι δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις γλῶσσης νέας, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ λαοῦ, διότι πλὴν τῆς γλῶσσης τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, ἐν ἧ δύναται τις νά ἀνεύρῃ σειράν τινά λεκτικῶν σταθεροῦ, ἄλλη γλῶσσα, δυναμένη νά καθορισθῇ εἰς τύπους σταθεροῦς καί διαμορφωθῇ κατὰ κανόνας, δέν ὑπάρχει. Οὐχ ἦττον πρέπει νά μελετηθῇ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ψυχάρη ὑπὸ τῶν δυναμένων νά κρίνωσι περὶ τοιοῦτων ζητημάτων.»

Τίς δημοσιογραφικὲς αὐτὲς γνώμες, ἀκολούθησε σέ λίγο, ἀρθρογραφία λογίων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, μὲ ἀξίωση αὐθεντίας καί σκοπὸ νά ξαναφέρουνε στή θέση τους τὰ παραστρατημένα νερά τοῦ γλωσσικοῦ ποταμοῦ, ἀπὸ τὸ ξεχείλισμα πού πάθανε μὲ τὴν μπόρα τοῦ «Ταξιδιοῦ».

Μὲ γράμμα του στήν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά «τῆς 28 Ἰουλίου 1888» ὁ ἰδιότυπος, γνωρισμένος ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς, Ἰ. Ἰσιδωρίδης Σκυλίτσης, νεωτεριστὴς στὴ γλῶσσα γιά τὴν ὀρθογραφία καί τὸν τονισμό καί πού νόμιζε πῶς τὰ ζητήματα αὐτὰ θά κανονίζόντανε μὲ ὑπομνήματα πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου, ἔφερε πρῶτος τὴν ἀντίρρηση καί παρατήρησή του γιά διαφορὰς λέξεις καί λογίς τύπους τοῦ βιβλίου τοῦ Ψυχάρη : «Ὡς ἀκριβῶς εἰπεῖν, κοινὴ γλῶσσα παρ' ἡμῖν δέν ὑπάρχει, ἀλλὰ χυδαία τις ἑλληνικὴ, ἐν πολλοῖς ἄλλως ἔχουσα κατὰ τόπους καί μόνον κατὰ τὴν

σύνταξιν αὐτῆς κοινὴ. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ κ. Ψυχάρης τὴν ὑπ' αὐτοῦ γραφομένην, δοξάζει ὡς κοινὴν καί πανταχόθεν ἀναδίδονται φωναὶ ἀρνήσεως.» Καί τελειώνει τὸ γράμμα του μ' ἓνα σωστὸ λόγο : «Ἡ κρίσις ἀπόκειται εἰς τὰς ἐπερχομένας ἡμῶν γενεάς.»

Τὴν ἀκόλουθη μέρα στήν ἴδια «Ἐφημερίδα» φάνηκε ἀρθρο ὑπογραμμμένο μὲ τάρχη-κὰ Α. Γ. Η. Εἶτανε ὁ Ἀγιοσίλαος Γιαννόπουλος Ἡπειρώτης, ἀρχισυντάχτης τότε τοῦ φύλλου, πνεῦμα πολιτικὸ τόσο, ὅσο κ' ἐγκυκλοπαιδικό, πού ὅμως δέν μπόρεσε νά ὑψωθῇ ἀπάνου ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀρνηση καὶ ἀποκλειστικότητα σὲ ζητήματα τέτοιας σημασίας : «Ὁ κ. Ψυχάρης», ἔγραφε, «ὀλίγιστα βιώσας ἔτη ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καί λίαν ἐνωρίς ἀποξενωθεὶς πάσης ἑλληνοφώνου ἀνατροφῆς, τὴν πρώτην πατρίδα του ἀρέσκειται νοερῶς διαβλέπων ἀπλῆν ἐπὶ τὰ ἦθη καί τὰς ἰδέας, μὲ ὄλους τοὺς ἀγίους ἐνθουσιασμοὺς τῆς ἐθνεγεροσίας εἰς τὰ στήθη καί τὰς τραχείας ἢ τρομερὰς φράσεις τῆς δημῶδους εἰς τὰ χεῖλη...» Συμβουλεύει τὸν Ψυχάρη «νά ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ «Ῥωμοῦ» τοῦ Σουρῆ (!) κ' ἐξακολουθεῖ : «Δέν πρέπει πλέον νά μᾶς ἀπατῶσιν αἱ καλλοναὶ τῆς δημῶδους αὐτῆς γλῶσσης, διότι ἡ δημῶδης ἡμῶν γλῶσσα ὁποῖα σώζεται εἰς τὰ δημοτικά πρό τοῦ 21 ἄσματα καί ὁποῖα διευπλώθη καί ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Ψυχάρη, φέρει τὴν σφραγίδα τῆς μελαγχολίας, τοῦ καμάτου, τῆς παρακμῆς, τῆς δουλείας... Ὁ Ποιητὴς ἐν Ἑλλάδι δέν ἀνεφάνη ἔτι. καί ὅταν ἀναφανῇ ὁ ποιητὴς οὗτος, ἔστωσαν βέβαιοι οἱ ἐν τῇ δημῶδει στιχογραφοῦντες, ὅτι οἱ στίχοι του θά εἶναι γραμμένοι εἰς καθαρεύουσαν ἀμεμπτον λαξευτὴν γλῶσσαν». Ὁ Ἀγιοσίλαος Γιαννόπουλος Ἡπειρώτης εἶτανε ὁ μόνος τότε πού τοῦ χάρισε ἀπάντηση ὁ Ψυχάρης, σοβαρὴ, μὲ μιὰ μικρὴ του μελέτη «Ἡ καθαρῆ βουσα κ' ἡ Σκλαβιά» δημοσιευμένη στήν ἴδια «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά τῆς 4 τοῦ Σεπτεμβρίου 1888. Ἀπόδειχνε πῶς ὅσα ἔλεγε ὁ Γιαννόπουλος στὸ παραπάνου ἀρθρο του γιά τὴ δημοτικὴ, ταιριαζάνε πολὺ καλύτερα γιά τὴν καθαρῆ βουσα, καί πῶς ἀληθινὰ ἡ δασκαλικὴ αὐτὴ γλῶσσα εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς σκλαβιάς. «Εἶναι νόμος ἱστορικὸς», ἔγραφε στήν ἀπάντησή του ὁ Ψυχάρης, «ὅσο προδέβει, ὅσο προχωρεῖ καί φωτίζεται ἓνα ἔθνος, τόσο περισσότερο καλλιιεργεῖ, πλουτίζει καί σέβεται τὴ δημοτικὴ του γλῶσσα, τόσο περισσότερη διαφορὰ ἔχει ἀπὸ τὴ γλῶσσα μὲ τὴν ἀρχαία πού τὴ γέννησε· τὸ παιδί χωρίζεται ἀπὸ τὴ μάννα του, γιατί μπορεῖ νά περπατήσῃ μοναχό του. Ὁ νοὺς μεγαλώνει ὑψώνονται οἱ ἰδέες· ἡ γλῶσσα γίνεται ἀνεξάρτητη καί κείνη. Μόνον ὅταν ἓνα ἔθνος δέν εἶναι ἀνεξάρτητο, ὅταν ἔχει ἀφέντη ξένο, πάει νά πῆ ὅταν ἔθνος δέν

ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει λαός, τότε μορφώνεται γλῶσσα ἀριστοκρατική, γλῶσσα πού μήτε τὴν καταλαβαίνει, πού μήτε ἔχει ἀνάγκη νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ λαός.»

***

Ἄρθρο δασκάλου γιὰ τὸ «Ταξίδι» πρωτοφάνηκε στὴ «Νέα Ἐφημερίδα» (28 Ἰουλίου 1888). Ὑπογράφεται μὲ τὸ σλαβόφωνο ὄνομά του Ἰ. Βαλικοβίτς. Ποιὸς τάχα νὰ εἶτανε, δὲν ἔχουμε πληροφορίες. Νιώθουμε ὅμως τὴν ἰδεολογία πού τότε συνεπαίρνει, ἀπὸ τὰ γραφόμενά του. Ἱερὴ ἀγανάχτηση τὸν κατέχει γιὰ τὴ συζήτηση πού ὀλοένα ξαπλώνεται γιὰ τὸ νεόφαντο βιβλίον: «Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἡμέρας εἶναι τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη καὶ οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι καλὴ εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτὴ νὰ εἰσαχθῇ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ ἐν τοῖς σχολείοις, οἱ δὲ ξεσχίζουσιν τὰ ἱμάτιά των διαμαρτυρούμενοι νὰ μείνουν τὰ πράγματα ὅπως ἔχουν, καθὼς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσαχθῇ ἡ δημῶδης γλῶσσα ἐν τε τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ τοῖς σχολείοις, ὡς μὴ δυναμένη νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν βάσανον τοῦ συντακτικοῦ καὶ τῆς γραμματικῆς τῶν γραμματοδιδασκάλων...» Τρομάζει ὁ ἀγαθὸς Βαλικοβίτς, ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ πῶς πολὺ ἀπὸ τ' ἄλλα, τὴν ἀλλαγὴν τοῦ Υ τοῦ διφθόγγου μὲ Β καὶ μὲ Φ, στὴ γραφὴν τοῦ Ψυχάρη, καθὼς ἀβγό, ἀφτί,—καὶ φωνὴ δυνατὴ ἀφίνει: «Νὰ ἀποβάλωμεν ἐκ τῆς γλῶσσης μας τὸ Υ καὶ ν' ἀντικαταστήσωμεν αὐτὸ μὲ τὸ Β καὶ τὸ Φ. Νὰ ἀποβάλωμεν τὸ Υ ὅπου ποιεῖ ὑπερφάνους καὶ ὑψηλοὺς, καὶ νὰ λάβωμεν τὸ Β πού ποιεῖ ἡμᾶς βεβήλους, βαρβάρους, βλάκας καὶ τὸ Φ, φαύλους καὶ φανατικούς. Μωρὲ τί κάθεστε δασκάλοι καὶ δὲν χύνεσθε νὰ τοῦ βγάλετε τὸ ἀφτί, τὸ ἀφτί κατὰ Ψυχάρην εἶναι καὶ ἀφτί=αὐτὴ, εἶναι ἀφτοί=οὗς, ἂν ἔχετε ἀφτί ἀκούτε. Ἰ. Βαλικοβίτς.»

Στὴν ἴδια «Νέα Ἐφημερίδα» τῆς 17 Αὐγούστου ἄλλος δάσκαλος, μὲ ὑπογραφήν τὸ ἀρχικὸ γράμμα Μ. ταλανίζει τὸν Ψυχάρη γιὰ τὸ ἔργο πού ἀνάλαβε καὶ γνωματεύει πῶς ὅλα ὅσα ζητᾶ εἶναι πράματα ἀδύνατα καὶ πῶς ἔξω ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα σωτηρία δὲν ὑπάρχει: «Τὸν παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς γράψῃ εἰς οἷονδήποτε δημῶδες ἰδίωμα τὰ ἐξῆς ἀπλουστάτα. Ἡ ἕκτασις τῶν θαλασσῶν, αἱ θύραι τῶν ἀναγνωστηρίων, τὸ βῆμα, ἡ ἀνακωχὴ, αἱ συμβουλαὶ τῶν μητέρων, ἡ ὑπακοὴ τῶν θυγατέρων, ἡ ἡττα». Καὶ συμβουλεύει τὸν Ψυχάρη: «νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἀσκοποῦ ἔργου ὅπερ ἀνέλαβεν, διότι τὸ ζήτημα τῆς γλῶσσης εἶναι σήμερον λελυμένον». Νὰ! ποιοὶ εἶτανε πάντα τὸ συμπέρασμα τοῦ λογιωτατισμοῦ: Τὸ ζήτημα λελυμένον. Καὶ βέβαια, γιὰ ὄσους δὲν εἶχαν ἰδέα γιὰ τὸ πνευματικὸ σκοτάδι πού παράδερνε

τὸ λαό, γιὰ τὴ σημασία τῆς γλῶσσης στὴ λογοτεχνία, γιὰ τὸ χάσμα τῆς μιλημένης καὶ γραφτῆς πού ὀλοένα μεγάλωνε, τίποτα δὲν ἀξίζε ὁ ἀγῶνας τοῦ Ψυχάρη γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς κοινῆς δημοτικῆς γλῶσσης πού ἀπόδειχνε τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους καὶ ξεσκλάβωνε τὸ λαὸ ἀπὸ τὸ δεσποτισμὸ καὶ τὴν πίεση τοῦ δασκαλισμοῦ. Κι ὅμως ὁ ἀρθρογράφος Μ. δὲν πίστευε πῶς θαρθῆ μιά μέρα πού οἱ ἀπορίες του θ' ἀκούγονται μ' ἐκπληξήν, καὶ πῶς ἡ ἀληθινὴ γλῶσσα τῆς νέας Ἑλλάδας θὰ σταθῇ ἱκανὴ νὰ ἐκφράσῃ σπουδαιότερα νοήματα, ὑψηλότερη σκέψη, καὶ νὰ ζωντανέψῃ κάθε λέξη καὶ φράση δίνοντάς τους τὸν τύπο τὸ δημοτικὸ, πλουτίζοντας ἔτσι μὲ ὕλικὸ πολῦτιμο αὐτὴ τὴ γλῶσσα τὴν περιφρονημένη. «Οἱ δασκάλοι», σημειῶνεν ὁ Ψυχάρης στὴν «Ἀπολογία», «δημιουργοῦνε ἀπάνου στὸ χαρτί βᾶση τῆς δικῆς μας δημιουργίας πήραμε τὴ ζωή».

Μὰ οἱ περισσότεροι πιστεύανε πῶς «κοινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ δὲν ὑπάρχει», ὅπως ἔγραφε ἡ ξακουσμένη γιὰ τὴ σοβαρότητά της ἔφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» πού ὁ Βυζάντιος ἔβγανε τότε στὴν Τεργέστη, (φύλλο 8 τοῦ Σεπτεμβρίου 1888). Κ' ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος «τὸ νέον πόνημα εἰς ὃ συνανέμιξε (ὁ Ψυχάρης) σκέψεις περὶ γλῶσσης καὶ ταξειδιωτικὰς ἐντυπώσεις, εἶναι ἀνάγνωσμα εὐαρεστοτάτον. Δὲν πείθει, ἀλλὰ τέρπει. Ἀποπνέει αἴσθημα, εὐφύϊαν, χάριν, φιλοπατρίαν θερμὴν καὶ ἀνυπόκριτον», ἀπὸ τ' ἄλλο «παράλογον εἶναι νὰ καταδικασθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ γράψῃ εἰς αἰῶνα αἰῶνων τὸ ἰδίωμα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν» καὶ πῶς «ἐπὶ τῆς γλῶσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δὲν θὰ ἐπιδράσῃ διαρκῶς τὸ γλωσσικὸν πυροτέχνημα τοῦ κ. Ψυχάρη».

Ἡ ἔκδοσις τοῦ «Ταξιδίου», μὲ τὸ θόρυβον πού σήκωσε, εἶτανε βέβαια κ' ἕνα καλὸ λαυράκι γιὰ τὸ σατυρικὸν τύπον τῆς ἐποχῆς. Γιατὶ τότες ζοῦσε καὶ τέτοιος τύπος. Τὸν ἀντιπροσώπευε τὸ βδομαδιατικὸ σατυρικὸν «Ἄστου» τοῦ Θέμου Ἀννίνου. Καὶ ὁ Μαῦρος Γάτος τοῦ φύλλου ἔγραφε: «Περιμένω τί θὰ γνωματεύσῃ ὁ κ. Κόντος περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ κ. Ψυχάρη. Διότι δὲν εἰξεύρω τί ἔχει κάμει εἰς τὴν γλῶσσαν ὁ ρηθεὶς καθηγητὴς, ἀλλὰ ὁ κ. Ψυχάρης τὸ παραξεκοντάκιασεν.» Καὶ στὸ ἴδιο φύλλον ἡ ἔμμετρη συνεργασία γραμμὴν ἀπὸ τὸ Δημήτριον Κόκκο ξεφούρνιζε γιὰ τὸ χοντρὸ γέλιο τοῦ κοινοῦ, τίς ἀκόλουθες ἐξυπνάδες:

Τῷ Κυρίῳ Ψυχάρη

(Ἀπάντησις ἐκ τῆς Βαβυλωνίας*)

Ὅρὲ Ψυχάρη πῶς τὸ λές, πῶς νὰ τὸ κἀνης ἔσαι καὶ ψύχα, ψύχα νὰ τὸ δῆς τὸ γλῶσσα κοκορέται.

*Ὁ Ἀλβανός.

* «Βαβυλωνία ἢ ἡ κατὰ τόπους διαφθορὰ τῆς Ἑλλ.

Δέν ἔχ' ἡ γλῶσσα κόκκαλα τσαί κόκκαλα τσατοίζει
Θιός το' ἡ ψυχὴ σου ὄφθησ τῆ γλῶσσα νά πουρίζη !
*Ο Κρητικός.

Τὸ χαλούμιν εἶν' τυρί πού τρώσι
το' ἐν μιλούμεν μεις αὐτὴν τὴν γλῶσσην.
*Ο Κύπριος.

Διαβάζω τὸ λιμπρέττο σου κὼλ τίτλο—Ψυχάρης,
μὰ ὡς τώρα δέν κατάλαβα καὶ νὰ μὲ παρνονάρης.
*Ο Ἑπτανήσιος.

Κι' ἐγὼ ντὲν ἐκατάλαβα τὰ εἶν τι σου καμπόσα,
ἀνταμ, Ψυχάρη, ντὲν μιλεῖς καὶ σὺ μπαμπάσου γλῶσσα;
*Ο Ἀνατολίτης.

Βαρβαρίζουση δὲ γλωττὴ μὴ γράφε μήτε λάλει...
*Ο Λογιώτατος.

*Ἄλοι μου τοῦ κακόρικου, ἰντάπαθα τσαί πάλι !
Το' ἀν θὰ τὰ μάθ' ἡ τσάτσα μου, ὁ πάκης, το' ὁ
[ν ο ν ὁ ς ,
ἄλοι ἐν θὰ μ' ἀφήσουν πλιά νὰ δῶ τὸν Παρθενῶς !
*Ο Χιώτης.

*Ἀμ' ἀπὸ μπιτ μουρλάθηκες καὶ θὲς ξανά μανὰ
νὰ κάνουμε τῆ γλῶσσα μας, ὡς εἶδος τραχανᾶ ;
*Ο Πελοποννήσιος.

Φαίνεται πὼς τὸν Ψυχάρη τὸν ἴδιο τόσο
τονὲ διασκεδάσανε τ' ἀστεῖα τοῦτα, πού

γλώσσης», ἡ γνωστὴ κωμωδία πού πρωτοτυπώθηκε
στὰ 1836, γραμμὲν ἀπὸ τὸ Δημήτριο Κ. Βυζάντιο.
Ἡ παράδοση μᾶς λέει γι' αὐτὸν πὼς φοροῦσε φου-
στανέλλα καὶ τὸ ἐπάγγελμά του εἶτανε ἀγιογράφος.

ἀπάντησε μὲ γράμματά του ἀπὸ τὸ Παρίσι
στοὺς συνεργάτες τῆς ἔφημερίδας «*Ἄστυ»,
τυπωμένα στὸ φύλλο μαζί μὲ μιὰ γελοιο-
γραφία, πού παράσταينه τρεῖς γλώσσες
πού κρεμιόντανε ἔξω ἀπὸ τρία ὀλάνοιχτα
στόματα. Ἡ μεσιανὴ γλῶσσα καθαρὴ.
Γ λ ὠ σ σ α Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ. Ἀριστερὰ γλῶσ-
σα λερωμένη μὲ τὶς λέξεις «ὁ λέμβος», «κα-
θωμιλημένη», «κεχηναῖος», «ἀγελαῖος» :
Γ λ ὠ τ τ α Κ ὀ ν τ ο ῦ, δεξιὰ γλῶσσα μὲ
γραμμὲνες ἀπάνου τὶς λέξεις : «Παρθενός»,
«τόντις», «Ἐβρώπ'», «πνέμα», «Γιούλης» :
Γ λ ω σ ἄ ρ ι Ψ υ χ ἄ ρ η. Στὸ ἴδιο φύλλο
ἔμμετρη ἀπάντηση στὰ γράμματά τοῦ Ψυ-
χάρη, ἀπὸ τὸ συντάχτη πού μέσα σὲ κάμ-
ποσα ἄλλα ἔλεγε :

Σοῦ ξεφράζω τὴ χαρὰ μου, κύρ Ψυχάρη μου, ὡς τόσο
γιὰ τὰ κομπλιμέντα σου,
ἔστωντας καὶ βεβαιῶντας πὼς δέν μπόρεσα νὰ νοιώσω
ὄλη τὴν κουβέντα σου.

Μὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, γιὰ τιμὴ
τοῦ τύπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πὼς μ' ὄλη
τὴν ἀπροετοιμασία του νὰ δεχτῆ καὶ συζη-
τήση τέτοιο σημαντικό ζήτημα, σὰν τὸ ζή-
τημα τῆς γλωσσικῆς μεταρρύθμισης, δέν
ἔφτασε ποτὲ σὲ ταπεινὸ πνευματικὸ ση-
μεῖο, πού πολὺ ἀργότερα φανερώθηκε
στὴν ἀφηνιασμένη δημοσιογραφία πού ἔ-
παιρνε ὄλα τὰ ζητήματα καὶ τὸ γλωσσικὸ
καὶ φιλολογικὸ ἀκόμα, ταμπούρι τῆς κάθε
παραλόγης πολεμικῆς τῆς.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

